

Derde Nederlandse SDG Rapportage

Nederland Ontwikkelt Duurzaam

Mei 2019

Inhoudsopgave

DEEL A. GEMEENSCHAPPELIJK RELAAS	3
1. Hoe staat Nederland ervoor?	3
2. De afgelopen 12 maanden	5
3. Nieuwe stappen en perspectieven	7
DEEL B. RIJKSOVERHEID	9
1. Uitdagingen voor Nederland en ingezet beleid	9
2. Nederland als voorloper	11
3. Bestaand beleid 'SDG-proof'	13
DEEL C. DECENTRALE OVERHEDEN	14
1. De SDGs in het lokale bestuur	14
2. Inclusieve samenleving	14
3. Energie, klimaat en circulaire economie	15
4. Mooie, gezonde en veilige leefomgeving	15
DEEL D: BEDRIJFSLEVEN EN FINANCIËLE INSTELLINGEN	16
1. De bijdrage van bedrijven aan de SDGs	16
2. Next steps	17
3. Versnellen van oplossingen nodig	17
DEEL E. MAATSCHAPPELIJK MIDDENVELD	18
1. Het maatschappelijk middenveld en de SDGs	18
2. Inspirerende voorbeelden	18
3. Stand van zaken SDGs	19
4. Nederland en de SDGs	19
DEEL F. KENNISINSTELLINGEN	20
1. Universiteiten	20
2. Hogescholen	20
3. Toegepast Onderzoek Organisaties	21
4. Nationale initiatieven	21
DEEL G. JONGEREN	22
1. Jongerenparticipatie essentieel voor het behalen van de SDGs	22
2. Versterken jongerenacties voor SDGs	22
3. Jongeren over Nederlandse SDG-voortgang	23
DEEL H. MENSENRECHTEN	24
1. SDG 1: Beëindig armoede overal en in al haar vormen	24
2. SDG 5: Bereik gendergelijkheid en empowerment voor alle vrouwen en meisjes	24

DEEL A. GEMEENSCHAPPELIJK RELAAS

Gezamenlijk opgesteld door de Rijksoverheid, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), mede namens het Interprovinciaal Overleg (IPO) en de Unie van Waterschappen (UvW) voor de decentrale overheden, VNO-NCW, MKB-Nederland en Global Compact Netwerk Nederland voor het bedrijfsleven en de financiële instellingen, Partos voor het maatschappelijk middenveld, NWO-WOTRO voor de kennisinstellingen en de Nationale Jeugdraad (NJR) voor de jongerenorganisaties.

In 2015 hebben 193 regeringsleiders de Agenda 2030 aangenomen met daarin de 17 Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDGs). De Nederlandse overheid, maatschappelijke partijen en het bedrijfsleven hebben de SDG-agenda opgepakt en geven er sindsdien uitvoering aan. Er is enthousiasme voor deze positieve en concrete agenda en de groep die actief en bewust bijdraagt aan de SDGs groeit. De SDGs inspireren om nieuwe activiteiten of samenwerkingen op te starten, lopende activiteiten eraan te koppelen, en waar nodig te versnellen en op te schalen.

De partijen zien het werken aan de SDGs niet alleen als noodzakelijk om de grote mondiale uitdagingen het hoofd te bieden, maar ook als een kansagenda. De wil bestaat om bij te dragen door de SDGs als leidraad te gebruiken in de eigen organisatiestrategie en de agenda nationaal en internationaal te benutten door samen te werken. Het overkoepelende principe van inclusiviteit; *leave no one behind* vormt daarbij het uitgangspunt.

Deze derde editie van 'Nederland Ontwikkelt Duurzaam' dient te worden gelezen als een aanvulling op de eerder verschenen SDG-rapportages van 2017 en 2018. De eerste rapportage had vooral het karakter van een inventarisatie van lopende activiteiten die bijdragen aan het behalen van de SDGs. De tweede rapportage gaf aan waar de SDGs al onderdeel waren van de missie, strategieën en verslagen van bedrijven, overheden en andere organisaties. Deze derde rapportage geeft aanvullende stappen weer, die Nederland en de wereld dichterbij de doelen van 2030 brengt.

1. Hoe staat Nederland ervoor?

Metingen van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) en het Sustainable Development Solutions Network (SDSN)/Bertelsmann Stiftung geven inzicht in hoe Nederland ervoor staat met het behalen van de SDGs. Hieronder een kort overzicht van de uitkomsten van deze rapporten.

1.1 CBS: Monitor Brede Welvaart & Sustainable Development Goals 2019

Gelijktijdig met deze rapportage publiceert het CBS de jaarlijkse SDG-meting, die dit jaar voor het eerst is geïntegreerd met de Monitor Brede Welvaart. Vergeleken met andere EU-28 landen blijkt Nederland voor vijf SDGs een positie in de voorhoede in te nemen: geen armoede (SDG 1); industrie, innovatie en infrastructuur: kennis en innovatie (SDG 9); ongelijkheid verminderen: sociale samenhang en ongelijkheid (SDG 10); vrede, justitie en sterke publieke diensten: instituties (SDG 16) en partnerschap om doelstellingen te bereiken (SDG 17). Nederland scoort laag op enkele specifieke indicatoren op gendergelijkheid (SDG 5). Bij vier SDGs staat Nederland bij bepaalde indicatoren in de onderste regionen van de Europese ranglijst: betaalbare en duurzame energie (SDG 7); klimaatactie (SDG 13); leven in het water (SDG 14) en leven op het land (SDG 15).

1.2 OESO: Measuring Distance to the SDG-targets

De OESO komt later dit jaar, net als in 2017 met een SDG-studie over alle lidstaten. Het CBS is bij de totstandkoming betrokken. Uit een voorpublicatie van de studie blijkt dat Nederland 25 van de 127 gemeten subdoelen heeft gehaald en dat de overblijvende afstand tot de meeste anderen relatief klein is. Nederland scoort hoog op 'leven lang leren', heeft het laagste percentage 'materiaalconsumptie' per unit bruto binnenlands product en het hoogste aantal aansluitingen op openbare rioolzuiveringsinstallaties. Bij 5% van de gemeten indicatoren is de afstand tot de subdoelen (targets) wel groot. Zo kent Nederland een hoge tabaksconsumptie en leidt het intensieve bodemgebruik tot hoge milieudruk.

Goals

- 1: Eradicate poverty
- 2: Food
- 3: Health
- 4: Education
- 5: Gender equality
- 6: Water
- 7: Energy
- 8: Economy
- 9: Infrastructure
- 10: Reduce inequality
- 11: Cities
- 12: Sustainable production
- 13: Climate
- 14: Oceans
- 15: Biodiversity
- 16: Institutions
- 17: Implementation

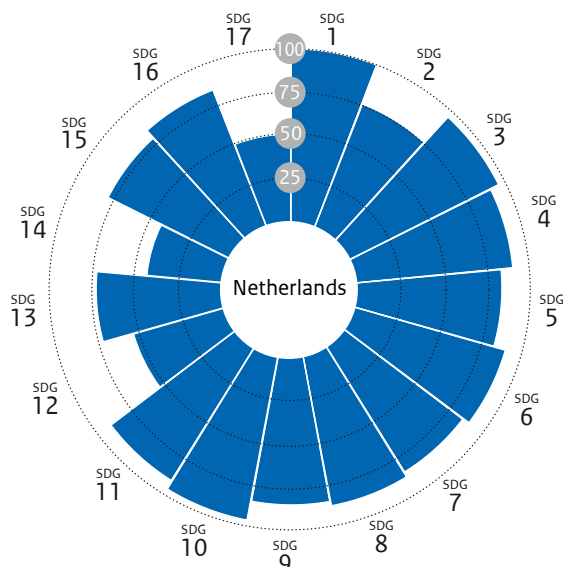
— Levels of achievement to be attained by 2030

Uit OESO-rapport "Measuring Distance to the SDG Targets 2019: An Assessment of Where OECD Countries Stand." (verschijnt medio mei 2019)

1.3 SDSN/Bertelsmann 2018

Het Sustainable Development Solutions Network (SDSN) en de Bertelsmann Stiftung publiceren ieder jaar gezamenlijk een SDG Index & Dashboard. In 2017 stond Nederland op de 13e plaats van de 149 getoetste landen. In 2018 zijn voor het eerst alle 193 VN lidstaten opgenomen. Nederland bekleedt nu de 11de positie op deze wereldranglijst. Het rapport laat zien dat Nederland in toenemende mate op schema ligt om SDG 3 (gezondheid), SDG 9 (industrie, infrastructuur, innovatie) en SDG 16 (vrede, veiligheid, instituties) in 2030 te behalen. Ook scoort Nederland relatief goed op SDG 1 (armoede), SDG 6 (water) en SDG 8 (economische groei en banen). De 'planeet' doelen; SDG 12 (consumptie en productie), SDG 13 (klimaat) en SDG 14 (oceanen) zijn volgens dit rapport de grootste uitdagingen voor Nederland.

Uit SDSN/Bertelsmann-rapport 2018

2. De afgelopen 12 maanden

In de periode mei 2018 tot en met april 2019 is de uitvoering voor het behalen van de SDGs sterk bevorderd. Daarin worden de volgende stappen onderscheiden: (1) met de SDGs bekend zijn, (2) volgens de SDG kenmerken te werk gaan (3) SDG-initiatieven nemen en (4) de SDGs incorporeren in reguliere activiteiten en bestaand beleid.

2.1 Bekendheid

De SDGs vormen een taal die wereldwijd wordt herkend en erkend. Bekendheid met de SDGs is geen doel op zich, maar wel een eerste stap. Onder het bredere publiek bestaat (nog) geen grote bekendheid met de SDGs. Wel wordt het verhaal actief gekoppeld aan evenementen en initiatieven waardoor de bekendheid het afgelopen jaar is gegroeid. Een aantal voorbeelden:

- Het Utrechtse gemeentebestuur draagt samen met het platform [HeelUtrechtU](#) – waarop SDG-initiatieven van bewoners en bedrijven zijn verzameld - de SDGs actief uit. 28% van de inwoners is inmiddels op de hoogte van de SDGs.
- In de vorm van een pilot heeft in Amsterdam in de zomer van 2018 de [SDG ToerMee](#) plaatsgevonden: een bustoer door de stad om aan de hand van SDG-gerelateerde thema's met burgers in gesprek te gaan over hun ideeën en dromen voor een betere wereld.
- Een speciale SDG-uitgave van het VNO-NCW/MKB-Nederland [magazine](#) heeft een grote groep ondernemers bereikt.
- Uit recente publicaties van [Global Compact Netwerk Nederland](#), [PwC](#) en uit het rapport [Global Challenges, Dutch Solutions](#) blijkt dat bekendheid met de doelen bij het bedrijfsleven het laatste jaar is toegenomen. Dit geldt ook voor een toenemend aantal brancheorganisaties voor het midden- en kleinbedrijf.
- In de nationale politiek neemt de bekendheid met de SDGs toe. Inmiddels zijn er 26 Kamerleden van acht verschillende politieke partijen (zowel coalitie als oppositie) die één of twee SDGs hebben geadopteerd dankzij de campagne 'Adopteer een SDG' van het maatschappelijke initiatief [Building Change](#).
- De internationale conferentie [Access to Justice](#), die in februari 2019 georganiseerd werd door het Ministerie van Buitenlandse Zaken en het Ministerie van Justitie en Veiligheid, maakte Nederland voor een week het wereldwijde centrum van SDG 16. 22 ministers en vijf leiders van internationale organisaties namen deel en bereikten overeenstemming dat er meer moet gebeuren om juridische problemen op te lossen en te voorkomen. Dit alles staat in de slotverklaring [The Hague Declaration on Equal Access to Justice for All 2030](#).

- De SDGs bieden kansen waar het bedrijfsleven een belangrijke rol in speelt. Daarbij slaan *young professionals* van bedrijven – onder meer via Global Compact Netwerk Nederland – de handen ineen om bij te dragen aan de SDGs, bijvoorbeeld door de ontwikkeling van een [SDG bordspel](#) bedoeld om de dialoog over de SDGs in bedrijven te stimuleren als opstap naar het implementeren in de eigen bedrijfsvoering.
- Ook onder studenten neemt de vraag toe om met de SDGs aan de slag te gaan. Om die reden hebben inmiddels 13 hogescholen een [SDG-coalitie](#) opgericht die studenten via onderwijs, stages en onderzoek 'SDG-bekwaam' wil maken.

2.2 Kenmerken van SDG-uitvoering

Steeds vaker vertonen grote maatschappelijke transitie de kenmerken van de SDGs zonder dat ze zo worden benoemd. Deze kenmerken zijn de volgende:

1. Gekwantificeerde duurzame ontwikkelingsdoelen met een eindjaar.
2. Een coherente, integrale aanpak. De 17 SDGs zijn vastgesteld omdat ze onlosmakelijk samenhangen. Als er selectief SDGs zouden worden gekozen, worden mogelijkheden om synergie te winnen en blokkades weg te nemen gemist.
3. Multi-stakeholder partnership. Partijen erkennen dat zij de ambitieuze SDGs alleen mét elkaar kunnen halen. Dat kan op verschillende manieren vorm krijgen, zoals via publiek-private partnerschappen (PPPs), convenanten of akkoorden. Op lokaal niveau gaat het hier om een veelheid aan platforms, al dan niet met overheidsdeelname, en *grass-root* initiatieven. Een veelvoorkomende vorm van samenwerking is tussen (gemeentelijke) overheid, maatschappelijke organisaties of onderwijsinstellingen en MKB-bedrijven. Op nationaal niveau zijn er de IMVO-convenanten, de Green, Health en City Deals, etc. Dit alles komt steeds sterker in het teken van de SDGs te staan.

Ter illustratie worden in nevenstaande tabel zes terreinen genoemd waar partijen zich van deze kenmerken hebben bediend, zonder dit expliciet aan de SDGs te verbinden.

Kenmerken	1. Doel of uitdaging	2. Coherentie	3. Partnerschap
Brede schulden-aanpak (SDG 1)	Circa 1,4 miljoen huishoudens hebben problematische schulden of risico daarop. Impact van deze problematiek is groot, voor de schuldenaar, schuldeisers én de maatschappij.	Actielijnen: (1) Problematische schulden voorkomen: preventie en vroegsignalering, (2) Ontzorgen en ondersteunen. (3) Zorgvuldige en maatschappelijk verantwoorde incasso.	Ministeries, gemeenten, de uitvoeringsorganisaties, de NVVK, SchuldHulpMaatje, NVI, KBvG, de Nationale Ombudsman, WRR, de Schuldeiserscoalitie en andere partijen werken samen om problematische schulden te voorkomen, terug te dringen en meer mensen met schulden effectiever te helpen.
Nationaal Preventie-akkoord (SDG 3)	In 2040 een rookvrije generatie, overgewicht en obesitas terug naar niveau 1995 en een flinke afname van problematisch alcoholgebruik (met het streven dat jongeren en zwangere vrouwen geen alcohol meer drinken).	Focus op aanpak van deze drie onderwerpen, maar coherentie wordt betracht met terreinen zoals: gezinnen of individuen in kwetsbare situaties, aandacht voor achterliggende problematiek als werkloosheid en schulden, gezonde voeding en ecologische duurzaamheid.	Akkoord tussen ruim 70 partijen, met name maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven, patiëntenorganisaties, zorgaanbieders, zorgverzekeraars, gemeenten, fondsen, sportverenigingen en -bonden en kabinet. Drie thematafels met onafhankelijke voorzitters en een overkoepelend overleg.
Rijksbreed Programma Circulaire Economie (SDG 12)	Halvering gebruik primaire grondstoffen in 2030 ten opzichte van 2016.	Voedsel, woningen, energie, kleding en mobiliteit, effecten op arbeid, scholing en financiering.	Akkoord tussen VNO-NCW / MKB-NL, FNV, VCP, SNM, VNG, IPO, UvW, rijksoverheid en ondersteunende partners (ondernemers, werknemers, milieu- en Natuurorganisaties, gemeenten, regio's, provincies en waterschappen, financiers, kennis- en onderwijsinstellingen en andere maatschappelijke organisaties, samenwerkingsverbanden en platformen).
Deltaplan Biodiversiteits-herstel (SDGs 2 en 15)	Droombeeld van een florerende delta voor mens en natuur in 2030 ten opzichte van 2019.	3 werkroutes in een samenhangende gebiedsaanpak (natuur, landbouw, openbare ruimte) langs vijf KPI's (draagvlak, verdienmodellen, wet- en regelgeving, kennis & innovatie en samenwerking gebied).	Akkoord tussen boerenorganisaties, ketenpartijen, onderzoekers, natuur- en milieuorganisaties en een financier
Concept-Klimaat-akkoord (SDG 13)	49% CO ₂ -reductie in 2030 ten opzichte van 1990.	Elektriciteit, gebouwde omgeving, industrie, landbouw/ landgebruik en mobiliteit.	Akkoord tussen 100 deelnemers in overkoepelend Klimaatberaad met een onafhankelijk voorzitter, vijf sectortafels (zie b) en negen taakgroepen (elektrificatie, waterstof, biomassa, innovatie, arbeidsmarkt en scholing, financiering, burgerparticipatie, ruimtelijke inpassing en regionale energie strategieën). Aandacht voor klimaat in onderwijs en wetenschap wordt gewaarborgd.
Duurzame Mobiliteit (SDGs 9 en 11)	Maximale CO ₂ uitstoot van 25 Mton in 2030. Eindbeeld voor 2050: zorgeloze mobiliteit, zonder emissies, bereikbaar en voor iedereen toegankelijk.	Pijlers: (1) duurzame energiedragers; (2) elektrisch vervoer; (3) verduurzaming van de logistieke sector; en (4) verduurzaming van personenmobiliteit.	Definitief akkoord voorzien in 2019. Betrokken partijen zijn o.a.: ANWB, BOVAG, NS, IPO, Topsector Logistiek, VNO-NCW, TLN en VNG.

Veel van de bij bovenstaande en andere onderwerpen betrokken partijen zijn zich van deze kenmerken bewust en ook dat een versnelling en verbreding noodzakelijk is om de doelen te halen. Zij zijn op zoek naar een duidelijke, gemeenschappelijke taal. De SDGs bieden bij uitstek deze

taal, evenals een gedeeld raamwerk. Hierdoor kunnen (sub)doelen beter worden gekwantificeerd, coherentie beter worden bereikt, en kunnen de juiste partners beter bij de afspraken worden betrokken.

2.3 SDG-initiatieven

Voor de implementatie van de SDGs is aan de start geen nieuwe strategie, uitvoeringsprogramma en/of organisatie tot stand gekomen. In het eerste jaar hebben partijen geïnventariseerd wat zij impliciet al doen. Ook is een plan van aanpak voor de implementatie opgesteld en aan de Tweede Kamer aangeboden¹. Om de bestaande strategieën, plannen en organisaties op het juiste spoor te brengen, is een netwerk tot stand gebracht dat zich in de afgelopen drie jaar rondom het SDG-coördinatorschap en het SDG Charter snel heeft uitgebreid.

In het afgelopen jaar zijn enkele versnellingsinitiatieven genomen, het ene bottom-up, het andere top-down. De [SDG Routekaart](#) is een bottom-up initiatief vanuit de maatschappij, gefaciliteerd door het SDG Charter, voor het samen aanpakken van de grootste kansen naar 2030. Dankzij een inclusief proces zijn zoveel mogelijk kansen verzameld. De meest baanbrekende zijn geselecteerd om samen op te pakken. De Routekaart geeft inzicht in wat er al goed op de rails staat, waar sprinters voor 2019 klaar staan en waar nog onderzoek nodig is. Top down is er op nationaal niveau per SDG een coördinator gevraagd om een Alliantie tot stand te brengen. De coördinatoren functioneren als sleutelfiguren voor de onderwerpen van hun eigen SDG. Zij werken met elkaar samen om synergie te bereiken en blokkades op te sporen.

Dankzij de Global Goals Campagne van VNG zijn er inmiddels 62 Global Goals Gemeenten en wordt ook in veel andere gemeenten met de SDGs gewerkt. In 20 lokale college of coalitie-akkoorden worden de SDGs expliciet genoemd. Jaarlijks reikt VNG een prijs uit voor de meest-inspirerende Global Goal gemeente van het jaar. Voor het afgelopen jaar is deze prijs gewonnen door de Gemeente Rheden, die met de herindeling van de gemeentelijke organisatie, beleid en begroting aan de hand van de SDGs heeft vormgegeven.

2.4 SDGs in bestaand beleid

De meest verstrekkende uitvoering is het incorporeren van de SDGs in reguliere activiteiten en bestaand beleid, ook wel 'SDG-proof' maken genoemd. In de nationale politiek bespreken Kabinet en Kamerleden de SDGs in diverse debatten en commissies. Zo is op verzoek van de Tweede Kamer het Integraal afwegingskader voor beleid en regelgeving (IAK) uitgebreid zodat het kan worden gebruikt om nieuw beleid te toetsen op SDG-gerelateerde effecten. Hierover meer in onderdeel B.

3. Nieuwe stappen en perspectieven

3.1 Kennis

Partijen geven aan hun kennis te willen versterken om twee belangrijke vragen te kunnen beantwoorden:

- (1) Hoe kan het integrale karakter van de 17 SDGs praktisch worden toegepast in de besluitvorming, leidend tot meer coherentie?
- (2) Hoe kan aan de methoden om de SDGs te meten en erover te rapporteren meer samenhang worden gegeven?

Ad 1. Partijen zien zich voor de taak gesteld zelfstandig en gezamenlijk complexe besluiten te nemen, waarin op coherente wijze aan de SDGs wordt bijgedragen. Zij leveren vaak onderling synergie op, maar blokkeren elkaar soms ook. Het SDG-coördinatorschap heeft een kennisnetwerk geïnitieerd, dat zich op dit vraagstuk focust. De behoefte bestaat aan een onderzoeksprogramma om interdisciplinair en inter-institutioneel aan dit vraagstuk te werken. In 2018 en 2019 is een reeks onderzoeksprojecten gestart in het kader van het *Tackling Global Challenges* programma van NWO-WOTRO dat tot doel heeft te komen tot een systematische benadering van de SDGs of clusters van SDGs.

Ad 2. De SDGs worden door steeds meer partijen als de overkoepelende taal opgevat, waarbinnen begrippen als Impact, Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO), *Environment, Social and Governance* (ESG) en de zes *capitals of integrated reporting* hun plek vinden. Hoewel de (sub)doelen op nationaal niveau wel concreet zijn, worden ze door veel individuele organisaties als te abstract ervaren. Partijen hebben de behoefte om de ruime hoeveelheid methoden en praktische tools om impact te meten beter aan elkaar en aan de SDGs te koppelen. Voorts is de uitdaging deze aan een beperkt aantal kritische prestatie indicatoren (KPIs) te verbinden. In 2019 verschijnt een eerste opzet. Private en publieke organisaties hebben bovendien behoefte aan concrete 'tools' en ondersteuning om de bedrijfsstrategie meer in lijn te brengen met de SDGs. Voor het MKB spelen branches in dit proces een belangrijke rol, waarmee impact versneld kan worden vergroot.

3.2 Levensbeschouwing

Levensbeschouwing is voor velen van belang als fundamentele visie op het leven en drijfveer voor ons handelen. Toch is de aandacht hiervoor in duurzaam ontwikkelingsbeleid lang beperkt gebleven. Dat is aan het veranderen. Nationaal en internationaal groeit de interesse voor de relatie tussen spiritueel kapitaal en de SDGs en manifesteert zich vaker buiten institutionele verbanden. Deze relatie is belangrijk voor een betere monitoring van kwantitatieve bijdragen, zoals in menskracht en charitatieve geldstromen. Religies hebben tradities van armoedebestrijding, gezondheidszorg en onderwijs.

¹ [Kamerbrief](#) van 30 september 2016, Tweede Kamer, vergaderjaar 2016-2017, 26 485, nr. 232

Normen en waarden spelen een constructieve rol bijv. in de pleidooien van Paus Franciscus en 'groene Patriarch' Bartholomeüs voor ecologische en sociale verantwoordelijkheid, maar ook een belemmerende rol waar bijvoorbeeld meisjes en vrouwen worden afgeremd in hun ontplooiing en ontwikkeling op grond van bepaalde religieuze normen en regels.

Levensbeschouwelijke gemeenschappen zijn aanwezig in de haarvaten van de samenleving, met name als onderdeel van het vele vrijwilligerswerk. Ook in financiële zin wordt veel bijgedragen, onder andere door voedselbanken, ruilwinkels, inloophuizen en huiskamergroepen. Een kritische reflectie op de positieve en negatieve relatie tussen spiritueel kapitaal en duurzame ontwikkeling kan de reikwijdte en doeltreffendheid van SDG-beleid vergroten. Het Amsterdams Centrum voor Religie en Duurzame Ontwikkeling (Vrije Universiteit) is daarom gestart met een jaarlijks onderzoek naar deze relatie. Het eerste rapport verschijnt zomer 2019.

DEEL B. RIJKSOVERHEID

Gezien de alomvattendheid van de SDG-agenda is de bewuste keuze gemaakt om in deze Rapportage geen overzicht te geven van alle beleidsinzet die bijdraagt aan het behalen van de SDGs. De focus van het Rijksoverheid onderdeel ligt op een zestal thema's waar ofwel een uitdaging voor Nederland ligt, zoals op klimaat, ecologische voetafdruk en gender, ofwel waarop Nederland een voorsprong laat zien, zoals op het gebied van innovatie, water en partnerschappen. Daarnaast worden voorbeelden gegeven van het *SDG-proof* maken van bestaande instrumenten of initiatieven.

1. Uitdagingen voor Nederland en ingezet beleid

Hoewel Nederland over het algemeen goed scoort op de SDGs zijn er ook complexe uitdagingen die om geïntegreerd en coherent beleid vragen. Uitdagingen die in verschillende rapporten over de Nederlandse SDG-uitvoering naar voren komen zijn klimaat, de ecologische voetafdruk en gendergelijkheid. Hieronder wordt beschreven welk beleid er door de Rijksoverheid is ingezet om deze uitdagingen aan te pakken en de hieraan gerelateerde SDGs te behalen.

1.1 Klimaat

Het tegengaan van de uitstoot van broeikasgassen en daarmee klimaatverandering (SDG 13) vormt voor geïndustrialiseerde landen als Nederland een grote opgave. Het kabinet Rutte III zich daarom tot doel gesteld om de uitstoot van broeikasgasemissies met 49% terug te brengen in 2030 (ten opzichte van 1990). Dit is de Nederlandse bijdrage aan het Klimaatakkoord van Parijs, en daarmee aan SDG 13. In Europees verband neemt Nederland, samen met een aantal andere landen, het voortouw om te komen tot een reductie van 55%.

Met de bestaande en voorgenomen maatregelen, onder andere voortkomend uit het Energieakkoord voor duurzame groei (2013), wordt de uitstoot al beperkt, maar om het doel van 49% te halen zijn meer inspanningen nodig. Daarom is in 2018 door bedrijven, maatschappelijke organisaties en overheden gewerkt aan het Klimaatakkoord. Meer dan 100 stakeholders en organisaties zijn betrokken bij de onderhandelingen aan vijf klimaatafzets: elektriciteit, gebouwde omgeving, landbouw en landgebruik, industrie en mobiliteit. Per tafel staat een reductiedoelstelling in Megaton centraal. Het ontwerp van het Klimaatakkoord, een omvangrijk en samenhangend pakket maatregelen, is eind 2018 gereedgekomen. Het Centraal Planbureau (CPB)

en het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) hebben op 13 maart 2019 de effecten van het ontwerp Klimaatakkoord gepresenteerd. Het kabinet zal naar verwachting begin juni het definitief pakket aan klimaatmaatregelen presenteren. Daarnaast komt er meer aandacht voor klimaat over de hele linie in het onderwijs en wetenschap en gevolgen voor de ruimtelijke omgeving, arbeidsmarktbeleid en draagvlak.

In 2018 heeft de Tweede Kamer zich in grote meerderheid geschaard achter de Klimaatwet, waarmee wettelijk wordt vastgelegd dat Nederland in 2030 de uitstoot van broeikasgassen terugbrengt met 49% (t.o.v. 1990). In deze wet is ook vastgelegd dat de uitstoot in 2050 moet zijn teruggebracht tot 95% en dat in datzelfde jaar de elektriciteitsproductie volledig duurzaam zal zijn.

In Europees verband heeft Nederland in 2018 gewerkt aan het concept Integraal Nationaal Energie- en Klimaatplan 2021-2030 (INEK). Deze verplichting komt voort uit de Verordening Governance van de Energie-Unie. In het concept INEK heeft Nederland zich voor 2030 geëngaat aan 49% reductie van broeikasgasemissies (t.o.v. 1990). De doelen voor hernieuwbare energie (bandbreedte 27-35%) en energie efficiëntie (1.950 PJ in primair energie gebruik) zijn hiervan afgeleid.

1.2 Ecologische voetafdruk

Inherent aan de huidige Nederlandse economie is een te grote ecologische voetafdruk. Om deze voetafdruk te verkleinen zal onder andere een transitie nodig zijn naar een circulaire economie.

In 2016 heeft het kabinet in het Rijksbrede programma Nederland Circulair in 2050 doelen gesteld voor het terugdringen van het verbruik van primaire grondstoffen (50% minder mineraal, fossiel en metalen in 2030) en het uitfasen van milieuschadelijke of anderszins niet duurzame materialen. Begin 2017 heeft dit geresulteerd in een Grondstoffenakkoord dat inmiddels is uitgewerkt in een vijftal Transitieagenda's per keten of sector en in het Uitvoeringsprogramma Circulaire Economie.

Het Grondstoffenakkoord bevat een beperkt aantal, concrete ontwikkelrichtingen voor 2030 incl. een analyse van potentieel aan zuiniger en slimmer grondstoffengebruik als basis voor transitieagenda's per keten en sector en agenda's voor dwarsdoorsnijdende thema's zoals monitoring, stimulerende wet- en regelgeving, slimme marktprikkels, kennis en innovatie, en internationale samenwerking.

Meer coherentie wordt betracht op de terreinen: biomassa en voedsel, bouwen en wonen, textiel, kunststof; transport, energie en klimaat; effecten op arbeid, scholing, consumentengedrag en financiering. Hierdoor wordt er met een groot aantal partners samengewerkt, waaronder VNO-NCW en MKB-NL, FNV, VCP, SNM, VNG, IPO, UvW en Rijksoverheid en ruim 300 ondersteunende partners (ondernemers, werknemers, milieu- en Natuurorganisaties, gemeenten, regio's, provincies en waterschappen, financiers, kennis- en onderwijsinstellingen en andere maatschappelijke organisaties, samenwerkingsverbanden en platforms).

De visie 'Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, waardevol en verbonden – Nederland als koploper in de kringlooplandbouw' is ontstaan als reactie op uitdagingen omtrent de ecologische voetafdruk. De huidige manier van landbouw, tuinbouw en visserij en de daarmee samenhangende voedsel economie is op de lange termijn niet vol te houden. De visie biedt een ander perspectief en is ontwikkeld in lijn met de SDGs en met als doel stevig bij te dragen aan het behalen ervan.

Het hoofddoel is toe te werken naar duurzame systemen van voedselproductie en - consumptie, onder andere door een omslag naar kringlooplandbouw. Dit is een beweging van kostprijsverlaging naar voortdurende verlaging en zorgvuldig gebruik van grondstoffen. Om dit doel in 2030, de streefdatum van de visie, te bereiken is op minstens vijf terreinen brede inzet van overheden, bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties en kennisinstellingen nodig:

1. versterken van de positie van de boer, tuinder en visser in de keten;
2. vergroten van waardering voor voedsel, tegengaan van verspilling en versterken van verbondenheid boer-burger;
3. versterken van synergie van landbouw en natuur;
4. versnelde verduurzaming van de veehouderij;
5. Nederland positioneren als internationaal koploper in kringlooplandbouw.

In mei 2019 wordt een realisatieplan gepresenteerd met daarin op elk van deze vijf terreinen concrete doelstellingen voor 2030 en de acties die nodig zijn, zowel van de overheid zelf als van de maatschappij, om die te behalen. In dit plan wordt een monitoringsystematiek gepresenteerd waarmee de voortgang op de gestelde doelen en gemaakte afspraken gemeten zal worden.

De visie is tot stand gekomen in samenspraak met partijen die dagelijks werken op de gebieden landbouw, natuur en voedsel; van veredelaar tot consument, van boer tot bank, van wetenschapper tot gedeputeerde. Ook in de realisatiefase worden deze partijen actief betrokken, onder andere via bijeenkomsten, klankbordgroepen en een digitaal loket dat uit zal groeien tot een interactief platform.

De visie kan daardoor rekenen op brede instemming en actieve ondersteuning.

1.3 Gender

Verschillende metingen, waaronder de CBS-meting laten steeds weer zien dat gendergelijkheid in Nederland een hardnekkig probleem is. Het vormt een dwarsdoorsnijdend thema door de gehele SDG-agenda, aangezien het vrijwel alle doelen aangaat. Vrouwen hebben minder vaak de nodige financiële onafhankelijkheid en bekleden minder vaak hogere posities. Zonder gendergelijkheid houdt de helft van de samenleving altijd een achterstand, zowel op financieel vlak als in de zeggenschap/inspraak. Nederland heeft zich gecommitteerd om deze ongelijkheid weg te nemen.

In Nederland verrichten veel vrouwen betaald werk, maar zij doen dit veelal in (kleine) deeltijdbanen (74%). Dit is een van de oorzaken waardoor veel vrouwen financieel afhankelijk² zijn (50%). Daarom maakt dit Kabinet het fiscaal aantrekkelijker om meer uren te werken. Tevens onderzoekt het kabinet met het 'IBO deeltijdwerk'¹ de motieven van mannen en vrouwen om in deeltijd of voltijd te werken en 2) de eventuele belemmeringen die zij daarbij ervaren. Rond de zomer zullen er beleidsopties gepresenteerd worden die belemmeringen kunnen wegnemen. Zorgtaken zijn ongelijk verdeeld tussen mannen en vrouwen terwijl 50% van de mannen en vrouwen aangeeft een gelijke verdeling van arbeid en zorg wenselijk te vinden. Het Kabinet heeft op 1 januari 2019 de Wet Invoering Extra Geboorteverlof ingevoerd en investeert €248 miljoen euro in de kinderopvangtoeslag. De verwachting is dat deze maatregelen de situatie rondom het eerlijker verdelen van de zorgtaken zal verbeteren. Verder is er sprake van [loonverschillen](#) tussen mannen en vrouwen. Zo is het gemiddelde uurloon van vrouwen die bij de overheid werken nog altijd 8% minder dan dat van mannen, en is dit bij het bedrijfsleven zelfs 19%³.

Het aandeel vrouwen in hoge posities blijft achter. Er geldt sinds 2013 een streefcijfer van 30% vrouwen in raden van bestuur en raden van commissarissen van grote NV's en BV's. Medio 2017 is het aandeel vrouwen in raden van bestuur 11,7% en raden van commissarissen 16,2%⁴. Het Rijk werkt samen met onder meer VNO-NCW in het [Topvrouwen initiatief](#) om versnelling te bereiken en te zorgen dat meer bedrijven werk moeten maken van diversiteit. Want in het huidige tempo zal het nog twintig jaar duren voordat sprake is van een gelijke man/vrouw-verhouding in de top⁵.

² Financieel onafhankelijk: wanneer iemand 100% van het minimum-loon verdient (€1300)

³ [Monitor loonverschillen mannen en vrouwen, CBS \(2016\)](#)

⁴ Bedrijvenmonitor: Pouwels, B., Henderikse, W. (2017) Een beetje beter, maar nog lang niet voldoende. Bedrijven-monitor 2017.

⁵ Emancipatiemonitor 2018 van SCP en CBS

De SER is gevraagd om advies uit te brengen welke maatregelen effectief zijn om de doorstroom van vrouwen naar de top van het bedrijfsleven te stimuleren en voor welke maatregelen het meeste draagvlak bestaat bij werkgevers en werknemers. Dit advies wordt in het najaar verwacht. Het kabinet zal dit jaar de balans opmaken van de voortgang in de groei van het aantal vrouwen in de top van het bedrijfsleven. Daarbij zal het kabinet het advies van de SER betrekken. Mocht de voortgang onvoldoende zijn, dan is het kabinet bereid stevige [maatregelen](#) te nemen.

Voor de voortgang op andere emancipatierreinen (o.a. sociale veiligheid en economische zelfstandigheid) verwijst ik u naar de [voortgangsrapportage](#) van de coördinerend Minister van Emancipatie die in maart jl. naar de Kamer is verstuurd.

2. Nederland als voorloper

Op de onderwerpen, innovatie, water en partnerschappen loopt Nederland in vergelijking met andere landen voorop. Op deze gebieden heeft Nederland de wereld veel te bieden als het gaat om het bereiken van de SDGs.

2.1 Innovatie

Nederland is één van de meest concurrerende en innovatieve landen wereldwijd. Om ons land zo vernieuwend en economisch succesvol te houden (SDG 8) heeft het kabinet in de zomer van 2018 ingestemd met het nieuwe Missiegedreven Innovatiebeleid dat voortbouwt op de samenwerking uit de Topsectorenaanpak. Hierin staan vier maatschappelijke thema's centraal:

1. Landbouw, water & voedsel (SDGs 2, 6, 12 en 14)
2. Gezondheid & zorg (SDG 3)
3. Energietransitie & duurzaamheid (SDG 7 en 13)
4. Veiligheid (SDG 16)

Nederland kan op deze terreinen zorgen voor oplossingen bij wereldwijde uitdagingen. Daarmee zijn deze thema's niet alleen belangrijk voor vernieuwing, ze zijn ook belangrijk voor onze toekomstige samenleving en economie. Ze helpen bijvoorbeeld bij het ontwikkelen van een efficiënte en duurzame landbouw (SDG 2) of CO₂-neutrale energiebronnen en gebouwen (SDG 13). Om te komen tot innovaties voor deze uitdagingen, zijn technologische doorbraken van het grootste belang. Het kabinet richt daarom het innovatiebeleid ook op de ontwikkeling van sleuteltechnologieën als fotonica, kunstmatige intelligentie en nano-, quantum- en biotechnologie. Ook kan de creatieve industrie en de kracht van ontwerp een bijdrage leveren aan oplossingen voor de uitdagingen.

Deze innovaties zullen de manier waarop we leven en werken gaan veranderen. Voor deze maatschappelijke uitdagingen worden concrete missies opgesteld. Dit wordt door de

meest betrokken ministeries opgepakt in samenspraak met relevante bedrijven, kennisinstellingen en maatschappelijke partners. Voor de sleuteltechnologieën zullen door betrokken partijen meerjarige ontwikkelingsprogramma's worden opgesteld om te zorgen dat de juiste innovaties sneller tot wasdom komen. Op basis van de missies worden vervolgens kennis- en innovatieagenda's opgesteld. Daarin is aandacht voor dwarsdoorsnijdende vraagstukken als voldoende geschikt personeel en de exportkansen van Nederlandse bedrijven. Binnen deze innovatieagenda's komt daarnaast sterker de nadruk te liggen op valorisatie: het benutten van de opgedane kennis en innovaties. Ook is er aandacht voor knelpunten in wet- en regelgeving, de rol van de overheid als 'launching customer' en de aansluiting op Europese initiatieven en financiering. Om van de samenwerkingsagenda's een succes te maken worden ook de relevante innovatiegelden gericht op maatschappelijke uitdagingen en sleuteltechnologieën (o.a. MKB Innovatiestimuleringsregeling). Daarnaast wordt een speciale regeling opgezet om het delen van kennis en onderzoek te stimuleren bij kennisinstellingen (de Thematische Technology Transfer Regeling).

Tevens wordt met het nieuwe Wetenschapsbeleid⁶ flink geïnvesteerd (110 miljoen euro per jaar) in de Nationale wetenschapsagenda (NWA) voor vernieuwend en maatschappelijk relevant onderzoek. Een van de NWA routes richt zich specifiek op de SDGs voor inclusieve mondiale ontwikkeling en acht van de 25 NWA routes richten zich respectievelijk op SDGs 3, 4, 6, 7, 11, 12, 13 en 16. Onderzoek wordt uitgevoerd in brede consortia met partners uit de samenleving (publiek en privaat) en met een multidisciplinaire aanpak.

2.2 Water

Nationaal zijn er zijn concrete stappen gezet om de waterkwaliteit te verbeteren. Agrariërs en andere betrokkenen werken in ongeveer 350 projecten samen om een duurzame bedrijfsvoering te combineren met bijdragen aan milieu-, natuur- en klimaatdoelen via [agrarisch waterbeheer](#). Er zijn [33 projecten](#) geïdentificeerd, die bijdragen aan een toekomstbestendige natuur in grote wateren. Er is een [uitvoeringsplan](#) opgesteld met de betrokken instanties om drinkwater te beschermen tegen opkomende stoffen, met name vanuit industriële lozingen. Er is hard gewerkt aan het Uitvoeringsprogramma Ketenaanpak Medicijnresten uit Water. De vaststelling van de Green Deal Duurzame Zorg, van 132 partijen uit de zorg, overheid en bedrijfsleven, ondersteunt de acties aan de voorkant van de keten. Aan het einde van de keten zijn de eerste projecten gestart om ongewenste chemische stoffen als medicijnresten,

⁶ [Wetenschapsbrief](#) "Nieuwsgierig en betrokken – de waarde van wetenschap" (28 januari 2019).

hormoonverstorende stoffen en andere microverontreinigingen te verwijderen bij waterzuiveringsinstallaties.

Regionale partijen hebben analyses uitgevoerd, waarbij de doelen zijn geëvalueerd, evenals de resterende opgaven en de mogelijke oplossingen. In 2019 vindt een landelijke integratie plaats, waarna in regionale gebiedsprocessen draagvlak wordt gezocht voor maatregelen. Binnen de Delta-aanpak Waterkwaliteit zijn versnellingsstafels ingericht om problemen die zich daarbij voordoen bestuurlijk aan te pakken.

In het Deltaprogramma werkt het Rijk samen met andere overheden aan de waterveiligheid, zoetwatervoorziening en ruimtelijke adaptatie (wateroverlast, droogte en hitte) met een focus op het tijdig integreren van de gevolgen van klimaatverandering op deze opgaven. In 2019 zullen alle overheden stresstesten doen voor wateroverlast, droogte, hitte en de gevolgen van overstromingen, een groot deel van de overheden is daar al mee bezig. Rijk en decentrale overheden hebben in november 2018 een bestuursakkoord klimaatadaptatie gesloten waarin zij afspraken hebben gemaakt over de versnelling van de uitvoering van ruimtelijke adaptatie en over de financiering daarvan. De gezamenlijke overheden zetten de komende jaren circa 600 miljoen euro extra in voor deze opgave.

Internationaal heeft Nederland in de aanloop naar het High Level Political Forum in 2018 bijgedragen aan de analyse van de mondiale voortgang op water (SDG 6). Hoofdconclusie was dat de wereld onvoldoende op koers ligt om SDG6 in 2030 te behalen. Tijdens de besprekingen over water heeft Nederland aandacht gevraagd voor de aanbevelingen uit het syntheserapport hierover.

Ook heeft Nederland tijdens het forum opvolging gegeven aan de aanbeveling van het High Level Panel on Water (HLPW). Zo heeft Nederland met andere landen besproken welke gezamenlijke stappen er gezet moeten worden om de wereldwijde samenwerking op watergebied te verbeteren. Vervolgens is er in een VN resolutie afgesproken om in 2021 hierover een VN water meeting te organiseren. Ook werd tijdens het HLPF in juli 2018 het 'Valuing Water Initiatief' toegelicht, een Nederlands initiatief voortkomend uit het HLPW dat landen moet helpen bij de implementatie van water gerelateerde doelen.

2.3 Partnerschappen

Het werken in partnerschappen waarin organisaties en bedrijven uit verschillende sectoren vertegenwoordigd zijn, de zogenoemde *multi-stakeholder* partnerschappen, past bij de integrale benadering die nodig is voor het behalen van de SDGs. Door samenwerking kan grote impact gemaakt worden op de SDGs. Het vormt een manier om diversiteit aan visies en expertises rondom complexe vraagstukken bij

elkaar te brengen en gezamenlijke, duurzame oplossingen te formuleren. De overheid treedt geregeld op als initiatiefnemer en/of facilitator van dit soort partnerschappen, zowel in het binnenlands als buitenlands, en dan met name het beleid op Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking (BHOS). Hoewel het meer tijd kost werkt deze aanpak vaak bevredigend: gezamenlijke oplossingen genieten meer draagvlak en zijn daardoor effectiever. De SDGs voorzien in een gemeenschappelijke taal die door zowel Nederlandse als internationale partners wordt gesproken. Te verwachten is dat het werken in partnerschappen voor het behalen van de SDGs alleen maar zal toenemen. Nederland is internationaal gezien een voorloper op het gebied van partnerschappen en heeft al veel kennis over en ervaring met deze werkvorm opgedaan.

De *Dutch Diamond approach* is een effectieve vorm van een *multi-stakeholder* partnerschap om inclusiviteit te stimuleren. In de Dutch Diamond wordt de kracht van het bedrijfsleven op het gebied van werkgelegenheid, financiering, innovatie en marktgerichtheid gecombineerd met de expertise van kennisinstellingen en de lokale kennis van NGOs. Op deze manier worden doelen bereikt die door de partners individueel niet kunnen worden bereikt. De overheid stimuleert dit type partnerschappen door middel van onder andere de 'SDG Partnerschapsfaciliteit'. Steun wordt gegeven aan partnerschappen die in ontwikkelingslanden bijdragen aan maatschappelijke uitdagingen op het gebied van SDGs 2, 8 en 17. Zo richt het project 'Cracking the Nut' zich op de ontwikkeling van een inclusieve en competitieve cashew-sector in Benin en Burkina Faso. Door onvoldoende samenwerking tussen partners in deze keten is de toegevoegde waarde laag en wordt weinig winst gemaakt. Dit project zet zich daarom onder andere in om boeren middels training te ondersteunen en verwerkingsprocessen te verbeteren om zo meer toegevoegde waarde te creëren. Door goede samenwerking tussen ketenpartners is het inkomen van meer dan 10.000 boeren verhoogd en zijn er 2.500 banen geschapt.

Een andere vorm van een *multi-stakeholder* partnerschap zijn de convenanten zoals het Convenant Duurzame Kleding en Textiel. Daarbij werken Nederlandse modemerken samen met maatschappelijke organisaties zoals vakbonden en NGOs en met de overheid aan de verduurzaming van hun productieketen. De realiteit is namelijk dat risico's of daadwerkelijke misstanden in productieketens zoals kinderarbeid, lage lonen of milieuvervuiling complex zijn en daarom niet door een individuele Nederlandse onderneming op te lossen zijn. Naast het Textielconvenant, zijn ook convenanten voor andere sectoren, zoals goud, voedingsmiddelen, verzekeringen, bosbeheer en pensioenen in uitvoering. Deze partnerschappen kenmerken zich door een gezamenlijke inbreng van middelen, kennis en instrumenten door alle partijen. De kracht is dat na de

onderhandeling er een gedragen convenants tekst is, waar alle partijen achter staan. De samenwerking in een dergelijk partnerschap bevordert het onderling begrip en leidt tot meer vertrouwen tussen partijen bij verduurzaming van de ketens. De convenanten blijken ook goede mogelijkheden voor internationale samenwerking te bieden, zoals tussen het Nederlandse en Duitse textielpartnerschap, zodat meer slagkracht en invloed ontstaat. Alle convenanten zijn gebaseerd op de OESO richtlijnen voor MVO.

3. Bestaand beleid 'SDG-proof'

Het afgelopen jaar is gewerkt aan het 'SDG-proof' maken van het Integraal Afwegingskader (IAK). Daarnaast is in 2018 het actieplan voor beleidscoherentie voor ontwikkeling herzien om conflicterend beleid zo veel mogelijk te voorkomen, herkennen en weg te nemen. Tot slot is er gewerkt aan het (extra) mobiliseren van het Nederlandse internationaal actieve bedrijfsleven voor de SDGs.

3.1 Aanpassing Integraal Afwegingskader om te toetsen op de SDGs

Een goed voorbeeld hiervan is de uitbreiding van het Integraal Afwegingskader, dat nu functioneert als een instrument om nieuw beleid en regelgeving vooraf te toetsen op de effecten voor alle SDGs, in Nederland en wereldwijd.

Het [kabinetsbesluit](#) met betrekking tot het toetsen van beleid en regelgeving aan de SDGs luidde dat het IAK zou worden aangevuld met twee onderwerpen die nog ontbreken en waar Nederland werk te doen heeft: het effect van voorstellen op gendergelijkheid (SDG 5) en op ontwikkelingslanden. Daarnaast moest er aandacht komen voor de effecten van voorstellen op SDG-terreinen, en hoe ambtenaren het vernieuwde afwegingskader het beste kunnen inzetten.

In januari 2019 is de tekst van het IAK aangepast. Allereerst wordt in de IAK-vraag die gaat over het formuleren van doelen ([vraag 4](#)), een relatie gelegd met het bereiken van de SDGs. In dit verband is het IAK ook uitgebreid met een [informatiepagina over de SDGs](#), waarmee ambtenaren nieuwe voorstellen direct kunnen koppelen aan specifieke SDG-terreinen. Hierdoor worden effecten van voorstellen op de SDGs beter zichtbaar voor het parlement en het Nederlandse publiek. Daarnaast zijn handleidingen toegevoegd voor effecten op [gendergelijkheid](#), gericht op SDG 5, en effecten op ontwikkelingslanden, gericht op alle SDGs. De handleiding voor [ontwikkelingslanden](#) geeft meer voorbeelden uit het [actieplan beleidscoherentie voor ontwikkeling](#) dat in 2016 is opgesteld en onlangs is herzien.

3.2 Actieplan Beleidscoherentie voor ontwikkeling

Op verzoek van de Kamer is in 2016 een actieplan opgesteld

om meer systematisch coherentie te bevorderen tussen de verschillende beleidsonderdelen die van invloed zijn op ontwikkeling. Het plan bevat doelen (gelinkt aan de SDG's), acties en indicatoren, waarover jaarlijks wordt gerapporteerd aan de Kamer. In 2018 is het [actieplan](#) beleidscoherentie voor ontwikkeling herzien. In het vernieuwde actieplan legt het kabinet de nadruk op middelen voor implementatie (SDG17) – via de thema's tegengaan van belastingontwijking en -ontduiking, eerlijke handel en investeringsakkoorden – en verduurzaming/vergroening – via de thema's tegengaan van klimaatverandering en verduurzaming van productie en handel. Dit zijn onderwerpen die ontwikkelingslanden helpen de SDGs te realiseren, en waarop Nederland een verschil kan maken.

3.3 Mobiliseren van het internationaal actieve bedrijfsleven voor de SDGs

Een ander voorbeeld van de specifiekere focus op de SDGs en beleidscoherentie betreft de wijze waarop binnen het beleid voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking incentives worden gelegd om de private sector te mobiliseren voor de SDGs (*Internationaal Financieren in Perspectief*, kamerstuk 34952, nr. 44). Specifiek hiertoe gereserveerde middelen zijn daar onderdeel van, evenals acties om meer financierbare projecten voor de SDGs te realiseren. Ook is in die brief gesteld dat het instrumentarium 'vergroend' wordt: het kabinet zet ambitieus in op mobiliseren van groene investeringen en uitfaseren van publieke financiële steun aan steenkolenprojecten en aan de exploratie en ontwikkeling van nieuwe voorraden olie en gas in het buitenland. Dit vanuit de ambitie van het kabinet om de ontwikkeling van duurzame energie te stimuleren en het gebruik van fossiele brandstoffen geleidelijk af te bouwen, in lijn met de doelen van het Klimaatakkoord van Parijs en de SDG-agenda.

Ook binnen de Exportkredietverzekering (EKV) is aandacht voor het effect van dit instrument op de SDGs. Conform een aangenomen motie over dit onderwerp van april 2018⁷ zal de uitvoerder van de EKV, Atradius DSB, jaarlijks gaan rapporteren op welke wijze het met de EKV een bijdrage heeft geleverd aan de SDGs. Deze informatie wordt onderdeel van het EKV jaaroverzicht 2018.

⁷ [Motie](#) van de leden Van Raan en Diks over de bijdrage van Atradius DSB aan de SDGs.

DEEL C. DECENTRALE OVERHEDEN

Opgesteld door en onder verantwoordelijkheid van de drie koepelorganisaties van de decentrale overheden: de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), het Interprovinciaal Overleg (IPO) en de Unie van Waterschappen (UvW)

1. De SDGs in het lokale bestuur

In 2018 kwam het Interbestuurlijke Programma tot stand: een programmatische, gelijkwaardige samenwerking van decentrale overheden met elkaar en het Rijk rond grote maatschappelijke opgaven. Voor de tien opgaven waarop het programma zich richt, zoals de energietransitie, het woningvraagstuk en het tegengaan van eenzaamheid en problematische schulden, wordt gezocht naar integrale oplossingen. De maatschappelijke doelen waar gemeenten, provincies en waterschappen aan werken via hun kerntaken en programma's hebben nauwe raakvlakken met de duurzame ontwikkelingsdoelen. De bekendheid met de SDGs blijft geleidelijk toenemen. Buiten een kleine kopgroep is de expliciete doorvertaling van de SDGs naar de kerntaken nog beperkt.

Per eind 2018 hadden 62 van de nu 355 gemeenten zich aangesloten bij de *Gemeenten4Global Goals-campagne* van de VNG. Duurzaamheid, in brede of smallere zin, was een centraal thema bij de gemeenteraadsverkiezingen. Meer dan 20 [college-akkoorden](#) noemen daarbij de SDGs expliciet, zoals die van Delft, Leeuwarden, Oss, Opsterland, Rheden en Velsen. Gemeenten zien de SDGs als een positieve agenda die zorgt voor verbindingen in de eigen organisatie en met bewoners, bedrijven, (hoge)scholen en organisaties. De gemeente Rheden draagt het potentieel van de SDGs nationaal en internationaal met verve uit. Leeuwarden trok in 2018 tot ver over de landsgrenzen positieve aandacht als Culturele Hoofdstad van Europa. De stad en provincie Fryslân koppelden een breed cultureel programma aan het principe van *iepen miênskip* (open gemeenschap) en aan actuele maatschappelijke vraagstukken, zoals de wereldwijde waterproblematiek. Ook in het Groningse [Let's Gro](#) festival was ruim aandacht voor de SDGs. Op de website HeelUtrechtU staan 60 expliciet aan de SDGs gekoppelde initiatieven uit de samenleving. De 24 meter hoge wereldbol van [Climate Planet](#) op het Jaarbeursplein bracht 20.000 bezoekers samen rond het klimaat en de SDGs. Breda liet in 2018 een [SDG Game](#) maken die medewerkers laat zien hoe hun werk met de SDGs samenhangt. De gemeente Renswoude wist de SDGs op de strategische agenda van de regio Food Valley te plaatsen.

Voor het IPO en de provincies zijn de maatschappelijke opgaven onder de zeven provinciale kerntaken het leidende kader⁸. Op deelterreinen worden SDGs gebruikt als referentiekader of communicatiemiddel, bijvoorbeeld bij aanbestedingen in relatie tot de facilitaire diensten. In oktober vond de eerste provinciale SDG-aanbesteding plaats in Overijssel voor warme en koude dranken. De gebruikte methode daagt marktpartijen uit maatschappelijke meerwaarde te bieden. Zeeland gaat de zo behaalde impact ook rapporteren aan de hand van de SDG's.

De waterschappen dragen via hun kerntaken 'droge voeten' en 'schoon water' actief bij aan verschillende SDGs. Als referentiekader worden de doelen met name gebruikt in de internationale samenwerking op watergebied, binnen de [Blue Deal](#). Binnen Nederland gebruikt het Hoogheemraadschap van Delfland de SDG's als basis voor het programma [Delfland Circulair](#).

2. Inclusieve samenleving

Grote thema's in het sociale domein waren ook in 2018 de problematiek van armoede en schulden, de kwaliteit en betaalbaarheid van de (jeugd)zorg, en het tekort aan woningen voor midden- en lage inkomensgroepen. Onder het Interbestuurlijke Programma wordt met alle overheidspartijen getracht sectorale perspectieven te overstijgen en zo goed mogelijk aan te sluiten bij de reële problemen van bewoners. Gemeenten zagen zich in 2018 echter geconfronteerd met een tekort aan middelen voor de stijgende vraag naar jeugdzorg; ook nam de ruimte om maatwerk te leveren voor minder draagkrachtige thuiswonenden met een zorgvraag af, o.a. door de introductie van een uniform tarief.

Decentrale overheden vertalen het principe *Leave No One Behind* in concrete inzet voor een inclusieve samenleving. Bijvoorbeeld ter uitvoering van het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een beperking. De VNG moedigt gemeenten aan om hun plannen hiervoor te bundelen met maatregelen op het gebied van (jeugd)zorg en inclusieve arbeidsmarkt in één integraal plan: de Lokale Inclusie Agenda. In 2018 startte het programma [Iedereen Doet Mee!](#) en werd een [handreiking](#) ontwikkeld. De provincies zorgden

⁸ Duurzame ruimtelijke ontwikkeling & waterbeheer; Milieu, energie & klimaat; Vitaal platteland, natuurbeheer & ontwikkeling natuurgebieden; Regionale bereikbaarheid & regionaal openbaar vervoer; Regionale economie; Culturele infrastructuur & monumentenzorg en Kwaliteit van het openbaar bestuur.

ook in 2018 voor een flinke toename van het aantal banen voor mensen met een arbeidsbeperking. In snel vergrijzende regio's richten gemeenten zich op problemen als eenzaamheid en dementie. Tientallen regenboogsteden en -gemeenten en alle 12 (regenboog)provincies maken zich sterk voor het verbeteren van de sociale acceptatie, veiligheid en emancipatie van LHTBTI's. In 2018 werd ook het landelijke programma [Geweld hoort nergens thuis](#) gelanceerd, tegen huiselijk geweld en kindermishandeling.

3. Energie, klimaat en circulaire economie

De energietransitie, klimaat(adaptatie) en een beter gebruik van grondstoffen staan hoog op de agenda van decentrale overheden. De [provinciale klimaatscore](#) van ING laat zien dat de opgaven sterk verschillen per regio: het westen van het land heeft te maken met de grootste uitstoot, mede als gevolg van de (petro)chemische industrie, havengebieden en kassen. De decentrale overheden zijn in 2018 gestart met de ontwikkeling van regionale energiestrategieën (RESsen). Deze brengen in kaart welke maatregelen en infrastructuur nodig zijn om de klimaatdoelen te halen. De focus ligt op energiebesparing, warmtevoorziening in de gebouwde omgeving en het decentraal opwekken van duurzame elektriciteit. Dit gaat gepaard met grote fysieke en ruimtelijke ingrepen én sociale opgaven rond betaalbaarheid en het voorkomen van energiearmoede. Een bestuurlijke uitdaging is om draagvlak te vinden voor locaties voor duurzame opwek. Een eerlijke verdeling van de (financiële) lasten en lasten voor omwonenden is daarbij een belangrijk element, evenals een actieve inzet om bij de aanleg rekening te houden met andere urgente opgaven, zoals het versterken van de natuur. In het hele land wordt met bewoners, bedrijven, lokale energiecoöperaties, woningcorporaties, huurdersverenigingen, netbeheerders en (groene) organisaties gewerkt aan de verduurzaming van woningen en wijken, bijvoorbeeld via het gezamenlijke programma Aardgasvrije Wijken. De waterschappen vragen daarbij aandacht voor parallelle maatregelen om hitte, droogte en wateroverlast het hoofd te bieden, bijvoorbeeld door meer groen in de stad.

De decentrale overheden hebben zich gecommitteerd aan het doel in 2050 100% circulair te werken. De provincies gaan onderzoeken of het gebruik van 'groene' grondstoffen verplicht kan worden gesteld, als onderdeel van het proces van vergunningverlening aan bedrijven. Waterschappen winnen in het kader van de [Energie- en Grondstoffenfabriek](#) waardevolle grondstoffen uit afvalwater en energie uit oppervlaktewater. Via de Aanpak Duurzame Grond-, weg- en waterbouw wordt invulling gegeven aan circulair opdrachtgeverschap. Met alle betrokken overheden wordt gezocht naar effectievere wet- en regelgeving voor de

afvalsector. De provincies, waterschappen en vrijwel alle gemeenten zijn aangesloten bij de statiegeld-alliantie tegen zwerfafval, die in 2018 een oproep deed tot statiegeld op kleine flesjes en blikjes. Aan deze oproep is nog geen gehoor gegeven.

4. Mooie, gezonde en veilige leefomgeving

Ook in 2018 werkten decentrale overheden aan het participatief opstellen van integrale omgevingsvisies. Om de afweging en synergie tussen verschillende ruimtelijke belangen te verdiepen start VNG binnenkort een [praktijkproef](#) met enkele afwegingskaders, waaronder de SDGs.

Mede dankzij sociale media groeit in de samenleving de aandacht en inzet voor schone lucht, water en bodem. In 2018 kondigden verschillende provincies een moratorium af op de uitbreiding van intensieve geitenhouderij. De overheden werken samen rond de problematiek van giftige stoffen in het (oppervlakte)water, zoals genX. In het waterschap Rijn en IJssel is een pilot gestart met het aanpakken van medicijnresten bij de bron. Het goed in beeld krijgen van de aanwezige stoffen vraagt veel capaciteit, onderzoek en onderlinge afstemming.

Wetenschappelijk onderzoek naar het verdwijnen van insecten gaf in 2018 een impuls aan de inzet voor behoud van biodiversiteit. Gemeenten, provincies en waterschappen kunnen hieraan een grote bijdrage leveren via bescherming en herstel van landschapselementen zoals bloemrijke bermen en slootranden, houtwallen en bos, via het aanleggen van ecologische verbindingzones en via prikkels aan agrarische bedrijven om over te schakelen naar duurzame landbouw. Het Friese burgerinitiatief [Kening fan 'e Greide](#) (Koning van de Weide) wist met de grutto als boegbeeld boeren, burgers en overheid te verbinden rond landschap en behoud van weidevogels. Fryslân pionierde met een [Living Lab](#) dat melkveehouders ondersteunt bij het opnemen van natuurdoelen in hun bedrijfsvoering. Drenthe, Fryslân en Groningen dienden in 2018 samen met kennisinstellingen en natuur- en landbouworganisaties een succesvolle aanvraag in voor een Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw.

DEEL D: BEDRIJFSLEVEN EN FINANCIËLE INSTELLINGEN

Opgesteld door en onder verantwoordelijkheid van Verbond van Nederlandse Ondernemingen-Nederlands Christelijk Werkgeversverbond (VNO-NCW), Midden en Kleinbedrijf Nederland (MKB-Nederland) en Global Compact Netwerk Nederland.

We zijn drie jaar ‘onderweg’ sinds de ondertekening van de Agenda 2030 met de 17 duurzame ontwikkelingsdoelen (SDGs). De SDGs maken veel positieve energie en dynamiek los. Ze worden binnen het Nederlandse bedrijfsleven breed gedragen. De mentaliteit van veel Nederlandse ondernemers is: niet wachten, maar doen vanuit een blik naar buiten en op de toekomst gericht. In dit deel vanuit ‘bedrijfsleven en financiële instellingen’ zoomen we in op drie aspecten. Ten eerste delen we inzichten over de bijdrage van bedrijven aan de SDG-agenda: waar staan we? Ten tweede benoemen we *next steps* die nodig zijn om de SDGs tijdig te halen en ten derde belichten we de noodzaak om te komen tot het versnellen van oplossingen.

1. De bijdrage van bedrijven aan de SDGs

We constateren dat veel ondernemers een belangrijke bijdrage leveren aan de SDGs, op velerlei terreinen. In de publicatie [Global Challenges, Dutch Solutions](#) (editie 2018), brengen we tal van voorbeelden van bedrijven naar voren, maar ook van branches die met hun vele (MKB) bedrijven in toenemende mate bijdragen aan de SDG-agenda. We delen

in die publicatie kennis en ervaringen via interviews, *best practices*, en verwijzen naar concrete projecten en organisaties. Ook is er een stappenplan voor bedrijven die met de SDGs aan de slag willen gelanceerd waarbij bedrijven worden ondersteund om in 10 stappen een route te bewandelen waarmee ze de SDGs in lijn kunnen brengen met de eigen bedrijfsstrategie en stappen voorwaarts kunnen zetten. Daarmee dragen we bij aan het inspireren van ondernemers door ondernemers als het gaat om de SDGs.

De SDGs worden door het bedrijfsleven gezien als dé wereldagenda tot en met 2030 en als kader. Niet alleen voor ons land, maar voor nog 192 landen in de wereld die net als wij zoeken naar oplossingen voor de ‘global challenges’ waar we wereldwijd voor staan. Het biedt kansen én spoor

tegelijktijd aan om zelf bij te dragen aan de doelen en onze eigen ‘voetafdruk’ te verminderen. De uitdaging is om meer toegevoegde waarde te leveren met relatief minder grondstoffen en energie, een lagere belasting van het milieu en betere sociale condities. Dat vraagt een fundamenteel andere aanpak, innovaties, investeringen en systeemveranderingen. Transitie is noodzakelijk. Van fossiel naar duurzaam, van analoog naar digitaal, van regionaal naar mondiaal, van een wegwerpeconomie naar een circulaire economie. Het bedrijfsleven wordt uitgedaagd om op een nieuw ‘level’ te acteren en om samen met overheden en partners te investeren in transformaties gericht op duurzame, samenhangende oplossingen gezien vanuit een internationaal perspectief. Focus ligt op de hiervoor noodzakelijke investeringsagenda, met initiatieven als Invest-NL, op maatschappelijke vraagstukken in het vernieuwde topsectorenbeleid en op een versnellingsagenda voor de circulaire economie en klimaatinnovaties. ‘Het kan en het moet’, is het motto.

Uit de [SDG voortgangsrapportage](#) ‘Bedrijven op weg naar 2030’

van eind 2018 blijkt dat een toenemend aantal bedrijven werk maakt van de SDGs. Dit in combinatie met de 10 Guiding Principles vanuit de Verenigde Naties (VN) op het gebied van milieu, arbeid, mensenrechten en anti-corruptie. Onderzoek binnen het netwerk van Global

Compact Nederland (bedrijfslevenplatform van de VN) maakt dat zichtbaar. Waar in 2016 nog 68 % van de onderzochte bedrijven aangaf werk te maken van de genoemde Guiding Principles en de SDGs, was dat percentage in 2017 gestegen tot 89 %. Zo worden vaker statements van het hoger management weergegeven in jaarverslagen, wordt bewuster gewerkt aan de vraag ‘hoe’ bij te dragen aan de SDGs en worden de ondernomen acties of bedrijfsactiviteiten die de SDGs helpen bevorderen meer omschreven.

Wereldwijd zien we dat Nederland een goede uitgangspositie heeft. Ons land heeft de 11^e positie op het ‘SDG Index & Dashboard’ (zie deel A). Daarmee bevindt Nederland zich in de koplopersgroep. Tegelijkertijd zijn *next steps* nodig om de SDGs tijdig en in volle omvang te realiseren.

2. Next steps

De genoemde SDG voortgangsrapportage noemt een viertal next steps die nodig zijn;

- Meer kruisbestuiving tussen de verschillende bedrijven – multinationaal en MKB – en samenwerking binnen sectoren en in de waardeketen om verdere stappen te zetten;
- Het versterken van de lijn ‘van bewustwording naar impact’ omdat we nog diverse gradaties zien in ‘hoe’ bedrijven bijdragen aan de SDG agenda;
- Het wereldwijd opschalen van oplossingen via partnerschappen;
- Ervoor zorgen dat bedrijven als het gaat om ‘tools en reporting’ door de bomen het bos kunnen blijven zien, ook vanuit de overheid zoals destijds ook MVO werd gestimuleerd, in het bijzonder geldt dit voor het MKB en branches.

We zien op vele fronten initiatieven om die ‘next steps’ te zetten. Bijvoorbeeld vanuit het netwerk [Groene Groeiers](#) van VNO-NCW waarin ook wordt samengewerkt met de 8 multinationale ondernemingen die zich verenigen in de [Dutch Sustainable Growth Coalition \(DSGC\)](#) en zich sterk richten op de SDGs. Ondernemers in het Groene Groeiers netwerk bieden via een digitale community uitdagingen aan op het gebied van circulaire producten en processen, de energietransitie en biodiversiteit. Andere ondernemers – groot en klein, uit alle bedrijfstakken – kunnen op die uitdagingen inschrijven. Het netwerk richt zich daarmee op concrete actie. Dit zien we ook bij [MVO Nederland](#).

Zij lanceerden de tool [SDG relevance tracker](#) om bedrijven in staat te stellen te checken welke SDGs het meest relevant zijn voor hun bedrijven. Met meerdere partners wordt nu gewerkt aan het vertalen van deze tool naar een – ook voor het MKB gebruiksvriendelijke – ‘SDG impact tracker’. Een ander initiatief betreft dat van MKB-Nederland met het project ‘MKB toegankelijk’, waarmee branches en ondernemers worden ondersteund met oplossingen om hun zaak toegankelijk te maken voor mensen met een handicap. Ook zien we bij financiële instellingen concrete actie, zo nemen ze initiatief om investeringen en financieringsbronnen sneller bij elkaar te brengen. Bijvoorbeeld bij Green Bond Principles, daarbij is een SDG-mapping gemaakt van het raamwerk dat door zowel bedrijven als investeerders wordt gebruikt bij de uitgifte van duurzame obligaties.

3. Versnellen van oplossingen nodig

Naast de next steps, is meer nodig, te weten het versnellen van oplossingen. Meer voorlichting over de SDGs, kennisdeling en ondersteuning voor branches en bedrijven om de SDGs te vertalen naar de eigen bedrijfsvoering helpt dan. We zien daarin een belangrijke rol weggelegd voor de overheid om te faciliteren. We doen een beroep op de overheid om daarbij haar rol te pakken. Immers nog lang niet iedereen, ook niet binnen het bedrijfsleven als geheel, is al voldoende vertrouwd met de SDGs. Daarin ligt nog altijd een belangrijke opdracht om gezamenlijk werk van te maken.

DEEL E. MAATSCHAPPELIJK MIDDENVELD

Opgesteld door en onder verantwoordelijkheid van Partos

Nederland kent een divers en actief maatschappelijk middenveld dat zich op allerlei manieren inzet om duurzame ontwikkeling te stimuleren. 38 maatschappelijke organisaties hebben bijgedragen aan deze SDG-rapportage. De inzichten zijn verzameld middels een enquête die door Partos (branchevereniging voor internationale samenwerking) breed is uitgezet. Namens de deelnemende organisaties heeft Partos deze synthese van de uitkomsten geschreven. Dit is dezelfde enquête als vorig jaar, dus vergelijking met de rapportage van vorig jaar is mogelijk. Een eenduidig geluid klinkt: om in 2030 de SDGs te behalen is meer inzet nodig en moet Nederland heel kritisch kijken naar eigen handelen!

1. Het maatschappelijk middenveld en de SDGs

Respons op de enquête kwam van een diversiteit van organisaties: 51% organisaties voor ontwikkelingsamenwerking, 9% duurzaamheidsorganisaties, en 6% milieu- en natuurorganisaties. De overige respons kwam van o.m. een aantal netwerkorganisaties, een vakbond, een culturele instelling en een vermogensfonds. Deze organisaties zijn zowel internationaal (62%) als nationaal (38%) actief.

Cluster	SDGs	2018: % organisaties actief op deze SDGs	2019: % organisaties actief op deze SDGs
People	1 t/m 5	52,14 %	38,88 %
Planet	6, 12 t/m 15	35,7 %	29,46 %
Prosperity	7 t/m 11	32,8 %	29,42 %
Peace	16	50 %	38,9 %
Partnerships	17	67,9 %	50 %

‘Partnerschap voor de doelen’, SDG 17, is opnieuw de populairste SDG. 50% van de respondenten zegt hieraan te werken. Meer dan 40% van de organisaties richt zich op SDG 3, 5, 8 en/of 10. De middenmoot (20-40%) wordt gevormd door de SDG’s 1, 2, 4, 6, 11, 12, 13, 15 en 16. Minder populair (< 20%) zijn 7, 9 en 14. In het schema hiernaast is dezelfde clustering te vinden als vorig jaar⁹, waarin enkele opvallende verschuivingen zichtbaar zijn. De verklaring

hiervoor ligt waarschijnlijk in het feit dat een aanzienlijk deel van de respondenten vorig jaar nog niet had bijgedragen aan de rapportage. Opnieuw valt op dat de ‘planet’-SDGs en de ‘prosperity’-SDGs de categorieën zijn waarop relatief weinig maatschappelijke organisaties actief zijn.

Wel geeft meer dan de helft van de organisaties 55,6% aan dat hun inzet om bij te dragen aan de SDGs is toegenomen. Volgens geen enkele respondent is de inzet afgenomen. De vraag hoe deze inzet dan vorm krijgt wordt divers beantwoord. Het uitvoeren van concrete projecten om duurzame ontwikkeling te stimuleren (zowel in Nederland als daarbuiten) is de belangrijkste vorm van inzet (81%). Ook worden activiteiten op het gebied van pleitbezorging en beleidsbeïnvloeding vaak uitgevoerd, naast voorlichting, bewustwording en fondsenwerving (resp. 72%, 67%, 47%).

2. Inspirerende voorbeelden

Op verschillende manieren krijgen de SDGs vorm binnen het maatschappelijk middenveld, waarvan we kort twee voorbeelden noemen.

- (1) Wemos is in Malawi actief op het gebied van SDG 3 waar een studie werd uitgevoerd over de financiering van zorgpersoneel in Malawi samen met de Association of Malawian Midwives: ‘Mind the funding gap. Who is paying for the health workers?’ Dit rapport focust op aanbevelingen voor beleidsverandering. In het onderzoek werd Wemos’ kennis over internationaal beleid gecombineerd met inzichten van lokale maatschappelijke organisaties. Zelfs in de Lancet is naar het rapport verwezen.
- (2) Circulair Friesland zet zich in om de 17 SDGs in Friesland bekend te maken via Spark the Movement. Een initiatief met alle scholen en opleidingen in Friesland waarin docenten, directeuren, conciërges, onderwijsassistenten, beleidsmakers en bestuurders worden uitgenodigd om jongeren te helpen ontdekken hoe in een lokale context oplossingen kunnen worden gevonden om de SDGs te bereiken.

⁹ De clustering is gemaakt in navolging van die van onder meer de OESO-studie genoemd in deel A.

3. Stand van zaken SDGs

Nationaal

Volgens respondenten staat het behalen van verschillende SDGs onder druk. Met name over SDG 5, 7, 10, 12 en 13 maken maatschappelijke organisaties zich zorgen. Dit is grotendeels in lijn met de laatste rapportages van bijvoorbeeld het in deel A genoemde CBS en de SDSN/Bertelsmann Stiftung. Op het gebied van CO₂-uitstoot loopt Nederland ver achter ten opzichte van andere EU-landen, ongelijkheid tussen mannen en vrouwen op de werkvloer is groot en biodiversiteit neemt af. Deze uitkomsten zijn in lijn met de resultaten van vorig jaar, en verbetering op deze SDGs is dus nog steeds hard nodig.

Gevraagd naar oplossingen voor deze problemen noemen maatschappelijke partijen vooral de noodzaak tot politieke moed: lange termijn beslissingen durven nemen en over de eigen schaduw heen stappen. De SDGs worden gezien als een coherente agenda, waarvoor een nationale implementatie-strategie nog steeds ontbreekt. Maatschappelijke organisaties roepen het kabinet op alsnog werk te maken van deze strategie. Hoe kan voortgang op de SDGs bereikt worden als niet duidelijk is hoe we dat willen doen? Ook wordt benadrukt dat voetafdruk van Nederland veel te groot is, en dat daar door overheid, bedrijven én maatschappelijke organisaties gezamenlijk aan gewerkt moet worden. Verder is meer bewustwording nodig over de SDGs, nu zijn de doelen nog te onbekend. Ten slotte wordt het Klimaatakkoord gezien als een grote kans om op SDG 13 voortgang te boeken, zolang het principe van 'de vervuiler betaalt' centraal staat.

Internationaal

In ontwikkelingslanden zijn de uitdagingen om de SDGs in 2030 te behalen nog veel groter. Volgens maatschappelijke actoren zijn er veel SDGs die het risico lopen niet behaald te worden, maar een paar SDGs springen er uit (>60%). Dit zijn 5, 10 en 16. Dit is in lijn met de suggesties die maatschappelijke organisaties doen om duurzame ontwikkeling in deze landen te stimuleren. Het belang van goed bestuur wordt vaak genoemd. Onder meer het verbeteren van belastingstelsels in deze landen, maar ook in Nederland, kan een belangrijke bijdrage aan ontwikkeling leveren. Ook internationale afspraken kunnen hierbij een rol spelen. Veel aandacht is nodig voor de achtergestelde positie van meisjes en vrouwen en andere gemarginaliseerde groepen. *Leave No One Behind* is immers een van de dragende principes van de SDGs. Kinderrechten worden nog steeds niet gewaarborgd. Het verduurzamen van mondiale waardeketens en het bevorderen van eerlijke internationale handel worden ook gezien als een kans om de SDGs dichterbij te brengen. Daarnaast bepleiten de maatschappelijke organisaties dat Nederland opnieuw gaat voldoen aan de internationale afspraak om 0,7% van het BNP aan

ontwikkelingssamenwerking te besteden. Dit alles is in lijn met het streven om SDG 17 te behalen.

Terugblikkend naar vorig jaar is de gemene deler niet veranderd: Nederland moet nog steeds heel kritisch in de spiegel kijken. Ons belastingstelsel faciliteert belastingontwijking, handelsverdragen brengen risico's met zich mee voor het lokale bedrijfsleven in ontwikkelingslanden en onze mondiale voetafdruk is nog steeds enorm. Beleidscoherentie voor ontwikkeling is van ongelofelijk groot belang! Van individuen tot bedrijven en overheden, allen hebben we een rol te spelen om de SDGs in Nederland én daar ver buiten tot een succes te maken.

4. Nederland en de SDGs

Maatschappelijke actoren is ook gevraagd hoe zij de inzet op de SDGs van zichzelf en anderen waarderen. In het schema hiernaast kunt u de cijfers (op een schaal van 0-10) voor 2018 en 2019 zien. Opvallend is dat maatschappelijke organisaties kritischer naar zichzelf kijken in 2019 ten opzichte van 2018, maar nog steeds erg tevreden over de eigen inzet zijn. Alle andere actoren worden positiever beoordeeld dan vorig jaar, maar vooral inzet van overheid en bedrijfsleven worden nog steeds als onvoldoende beoordeeld. Respondenten geven aan dat deze lage scores resultaat zijn van verschillende zaken. Zo zijn er te grote politieke en private belangen om écht te investeren in duurzame ontwikkeling, SDGs worden nog te veel gekoppeld aan ontwikkelingssamenwerking, opnieuw wordt genoemd dat het Nederlandse belastingstelsel wereldwijde ongelijkheid vergroot en komt 'SDG-washing' teveel voor. Ook wordt verwezen naar het recente PWC-rapport, waarin wordt benadrukt dat sturing vanuit de overheid niet aanwezig is, terwijl veel actoren aangeven hier behoefte aan te hebben.¹⁰ Niet iedereen is kritisch. Zo noemen respondenten ook dat er al wel het nodige gebeurt om de SDGs te bereiken, maar dat het ontbreekt aan communicatie en coördinatie.

Actor	2018	2019
Eigen organisatie	8,5	8,1
Maatschappelijk Middenveld	6,0	7,2
Overheid	4,9	5,2
Bedrijfsleven	4,0	4,4
Kennisinstellingen	5,8	6,3

¹⁰ PWC, [Toepassing van SDGs door Nederlandse organisaties](#), 2019.

DEEL F. KENNISINSTELLINGEN

Opgesteld door en onder verantwoordelijkheid van NWO-WOTRO

Kennisinstellingen hebben de afgelopen periode opnieuw een bijdrage geleverd aan de SDGs door hun onderzoek en onderwijs, en door het nemen van een maatschappelijke leiderschapsrol in een aantal belangrijke mondiale uitdagingen. Veel van het onderwijs en onderzoek is vanzelfsprekend gericht op de grote maatschappelijke en ecologische thema's van Agenda 2030. Het is daarom niet de intentie om hier een volledig overzicht te geven van alle initiatieven die bijdragen aan het behalen van de SDGs. In dit onderdeel zullen enkele opvallende initiatieven en trends uit het Nederlandse kennisveld van het afgelopen jaar worden uitgelicht.

1. Universiteiten

Momenteel brengt de Vrije Universiteit het SDG onderzoek van het [Aurora](#) netwerk in kaart. Wat wordt er gepubliceerd, in welke tijdschriften en hoeveel wordt er geciteerd in beleidsdocumenten van overheden en NGOs? Van het SDG-relevante onderzoek aan deze universiteiten werd ongeveer 50% gepubliceerd in de top 10% meest geciteerde tijdschriften. Ruim een derde werd *open access* gepubliceerd en 10% van de onderzoeken werd aangehaald in beleidsdocumenten. Dit initiatief maakt inzichtelijk hoe het verrichte onderzoek SDG-relevant is, maar geeft ook aan dat er nog veel kansen voor verbetering zijn in het benutten van kennis. Met name op het gebied van het toegankelijk maken van kennis en in het meenemen hiervan bij beleidsvorming zijn nog grote stappen te zetten.

Een sterke nadruk op de impact van SDG gerelateerd onderzoek zien we bijvoorbeeld in de nieuwe strategie (2019-2022) van Wageningen University & Research. Ook organiseerde deze universiteit op het gebied van voedselzekerheid een [conferentie](#) over *evidence, governance en synergy & trade-offs*. De Universiteit van Amsterdam hield een [conferentie](#) over de SDGs met een focus op water, voedsel en klimaatvraagstukken. De Rotterdam School of Management van de Erasmus Universiteit heeft de SDGs tot leidraad van haar missie gemaakt en integreert leermodules over de SDGs in haar onderwijsprogramma's. De Campus Fryslân van de Rijksuniversiteit Groningen startte een [internationale bachelor](#) op het gebied van *Global Responsibility & Leadership*, geïnspireerd door de SDGs. Daarnaast is er onder de titel 'Universiteitsstrijd' een [SDG Challenge](#) opgezet waarbij bedrijven en studenten in teams werken aan de uitdagingen die onderliggend zijn aan de SDGs. De Vereniging van Universiteiten (VSNU) heeft in 2018

een [overzicht](#) samengesteld van de wijze waarop de Nederlandse universiteiten bijdragen aan de SDGs.

Een bottom-up initiatief wat veel aandacht heeft gekregen is de [Open Klimaatbrief](#). Universiteiten worden hierin opgeroepen om concreet klimaatbeleid op te stellen dat bijdraagt aan het verkleinen van de CO₂ voetafdruk, die ontstaat door het beoefenen van wetenschappelijk onderzoek. Meer dan 1400 werknemers hebben de brief ondertekend en een aantal universiteiten heeft toegezegd de aanbevelingen uit de brief te implementeren. Hoewel deze brief niet gelabeld is als SDG initiatief, draagt het wel bij aan de SDGs, in het bijzonder SDG 13. Vanuit de diverse universiteiten zien we ook steeds meer studenteninitiatieven op het gebied van duurzaamheid. Zo zijn er inmiddels bij de meeste Nederlandse universiteiten *Green Offices* opgezet.

Ook op Europees niveau is gewezen op de rol die universiteiten kunnen vervullen. De European University Association wijst in haar rapport '[Universities and Sustainable Development; Towards the Global Goals](#)' op de rol van universiteiten in het bewerkstelligen van sociale, ecologische en economische duurzaamheid. Zij doen dit door het doen van geavanceerd onderzoek, het bieden van kwalitatief onderwijs en grensverleggende innovatie, het leveren van een bijdrage aan de maatschappij en het promoten van wereldwijde en lokale partnerschappen.

2. Hogescholen

De SDGs vormen een belangrijk raamwerk voor het beroepsonderwijs dat wordt aangeboden op de hogescholen. Deze ambitieuze VN-agenda roept op tot verregaande samenwerking tussen overheden, ondernemers, onderwijsinstellingen en maatschappelijke organisaties. De urgentie om de SDGs te realiseren wordt in toenemende mate gevoeld door de 450.000 hbo-studenten en 30.000 docenten die verbonden zijn aan de 36 Nederlandse hogescholen.

Tijdens de conferentie SDGs in MOTION op 26 juni 2018 ondertekenden acht hogescholen een intentieverklaring om de SDGs in hun onderwijsprogramma's te verwerken. Daarnaast is onder leiding van de Vereniging Hogescholen een initiatiefgroep over de SDGs in het leven geroepen waarin 15 hogescholen werken aan het agenderen van de SDGs binnen onderwijsinstellingen. Deze initiatieven dragen bij aan het 'SDG-bekwaam' maken van de student (SDG 4.7).

3. Toegepast Onderzoek Organisaties

In het rapport [Verstandig Internationaliseren](#) voert het Rathenau Instituut een analyse uit van de internationale activiteiten van de Toegepast Onderzoek Organisaties (TO2 instellingen). Zij concluderen dat deze activiteiten een waardevolle bijdrage leveren aan de kennisbasis van de TO2-instellingen, maar dat de meerwaarde van internationalisering nog onvoldoende wordt benut. Door samenwerking met overheid en andere organisaties op het vlak van de SDGs zou de potentie van internationalisering meer verwezenlijkt kunnen worden. Bij diverse TO2 instellingen gebeurt dit al. Zo hanteert bijvoorbeeld TNO de SDGs als één van de bepalende beleidsagenda's en ook bij Deltares zijn de strategische focusgebieden nadrukkelijk gelinkt aan de SDGs, in het bijzonder SDG 6, 7, 9, 11, 13, 14, 15.

4. Nationale initiatieven

Op nationaal niveau worden de SDGs ingezet voor meer samenhang in het internationaal gerichte onderzoek. In de beleidsnota 'Investeren in Perspectief' benadrukt de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking de rol van kennis voor het behalen van de SDGs. Zij bepleit dat kennisinstellingen een grotere rol moeten krijgen in het aanpakken van maatschappelijke problemen.

Internationale samenwerking tussen kennisinstellingen wordt hierin centraal gesteld. Focus ligt op de rol van kennis op het gebied van landbouw, water en klimaatadaptatie. Voor deze onderwerpen is capaciteitsopbouw binnen ontwikkelingslanden erg belangrijk. Met name op het vlak van economische diplomatie wordt een intensivering van samenwerking met de kennissector gezocht.

De SDGs spelen ook een rol in de Nationale Wetenschapsagenda (NWA) en andere nationale programma's. In de eerste open ronde van de NWA zijn ook een aantal projecten toegekend die deel uitmaken van de NWA Route 'SDGs voor inclusieve mondiale ontwikkeling'. In een tweede ronde van het SDG programma [Tackling Global Challenges](#) dat NWO-WOTRO uitvoert met een aantal Nederlandse universiteiten zijn acht nieuwe projecten toegekend. Dit programma heeft tot doel om via een wetenschappelijke systeembenadering bij te dragen aan het behalen van de SDGs.

NWO heeft in 2018 haar strategie gepresenteerd en heeft daarin aangegeven dat de SDGs de rode draad zullen vormen in de bilaterale programma's van het Merian Fund. Dit fonds is gericht op het stimuleren van internationale samenwerking in impact-gericht onderzoek.

DEEL G. JONGEREN

Opgesteld door en onder verantwoordelijkheid van de Nationale Jeugdraad (NJR)

De SDGs zijn dé agenda voor hoe onze toekomst eruit gaat zien, en waar jongeren een grote rol in spelen. Dit hoofdstuk is opgesteld met input van verschillende jongerenorganisaties uit heel Nederland. Aan bod komen een aantal thema's waar in 2018 veel aandacht voor is geweest vanuit jongeren én kansen om de impact van jongeren binnen de 2030 Agenda in Nederland te versterken.

1. Jongerenparticipatie essentieel voor het behalen van de SDGs

Jonge en toekomstige generaties hebben een groot aandeel in en belang bij het behalen van de SDGs. Jongeren zijn een thema dat dwars door de verschillende doelen heenloopt, waarbij in 1/3 van de 169 targets in- of expliciet aan jongeren gerefereerd wordt. Daarbij is het belangrijk om niet alleen jongeren als doelgroep van targets te zien, maar ook als belangrijke spelers die een cruciale rol spelen in het behalen van de doelen. Jongeren en jongerenorganisaties kunnen een betekenisvolle rol spelen in de vertaling van de SDGs naar lokaal, regionaal en nationaal niveau, in de implementatie, in het controleren en evalueren van de voortgang en in het verantwoordelijk houden van overheid en andere partijen. Jongerenparticipatie en -consultatie zijn dus basisvoorwaarden voor het behalen van de SDG-doelstellingen.

Jongeren maken zich in toenemende mate zorgen over klimaatverandering en ongelijkheid. In 2018 groeiden bewustwording en activatie rondom deze grote mondiale thema's, wat zich vertaalt in de roep om mee te praten als er belangrijke beslissingen genomen worden over onze toekomst. In de praktijk is hun betrokkenheid vaak nog selectief en afhankelijk van de welwillendheid van andere partijen. Inclusieve en participatieve besluitvorming vereist een formeel vastgelegde rol of structuur, waarop jongeren(organisaties) andere partijen verantwoordelijk kunnen houden. Daarnaast is (financiële) ondersteuning voor hun werk nodig om volwaardig te kunnen participeren.

Ook bij het betrekken van jongeren is het belangrijk om binnen deze groep het motto 'leaving no one behind' centraal te stellen. Jongeren zijn een enorm diverse groep, en tussen jongeren onderling zijn er nog steeds grote ongelijkheden in positie en kansen, en verschillen in toegang tot besluitvormingsprocessen.

2. Versterken jongerenacties voor SDGs

Actieve en georganiseerde jongeren die activiteiten en initiatieven opzetten mobiliseren zich steeds meer rondom grote thema's als klimaatverandering, migratie, discriminatie. Dit laat duidelijk zien dat bewustwording en een gevoel van verantwoordelijkheid over deze mondiale uitdagingen groeit.

Relatief weinig (nationale) jongerenorganisaties in Nederland werken op dit moment actief en expliciet met de SDGs. Organisaties geven aan dat veel van hun activiteiten wel een relatie hebben met een of meerdere SDGs en sommigen zien kansen om met de *universal language* van de SDGs makkelijker te laten zien waar ze voor staan en welke bijdrage ze leveren, en op die manier nieuwe samenwerkingen aan te gaan. Jongerenorganisaties geven aan dat het bereik van hun activiteiten versterkt zou kunnen worden door ondersteuning vanuit en samenwerking met andere partijen.

Daarnaast spelen jongeren zelf een actieve rol in het informeren van *peers* over de SDGs. Veel jongerenorganisaties geven gastlessen en trainingen aan scholieren en studenten.¹¹ Ze zien dat meer en breder verspreide kennis over SDGs er ook toe leidt dat jongeren bewuster worden en meer betrokken raken. Praktijkvoorbeelden zijn daarbij belangrijk. Een mooi voorbeeld is het jaarlijkse jongerenevenement de Nacht van de VN, dat in 2018 geheel in het teken van de SDGs stond, waarbij jongeren zelf een SDG 'adopteerden.'

Klimaatbeleid

Steeds meer jongeren maken zich zorgen over de gevolgen van klimaatverandering en komen in actie (SDG 13). In 2018 zaten de Jonge Klimaatbeweging (JKB) en de jonge energieprofessionals van de Klimaat en Energiekoepel (KEK) aan tafel bij het Klimaatberaad, een sterk voorbeeld van jongerenparticipatie binnen nationaal beleid. Tegelijkertijd stellen zij dat het akkoord ontoereikend is, en dat de stem van jongeren nog onvoldoende in de uitkomsten doorklinkt. VN jongerenvertegenwoordigers Duurzame Ontwikkeling overhandigden input van duizenden jongeren over duurzaamheid aan Minister-President Rutte en verschillende Nederlandse jongerenorganisaties namen deel aan de internationale klimaatonderhandelingen in Katowice, waarbij de Nederlandse jongerenvertegenwoordiger in de overheidsdelegatie plaatsnam.

¹¹ Onder andere de NJR werkgroep Jong & Duurzaam, de NJR werkgroep VN Jongeren, AIESEC Nederland, IFMSA-NL (niet uitputtend).

Onderwijs en arbeidsmarkt

Nederland scoort goed op SDG 4, over toegang tot kwaliteitsonderwijs. Toch zien jongeren juist nog veel kansen om jongeren binnen het onderwijs te betrekken bij de SDGs, en ze ook echt op te leiden voor de uitdagingen van de toekomst. Jongeren roepen zelf hun instituties op om te verduurzamen, zoals bijvoorbeeld Studenten voor Morgen in het hoger onderwijs. De herziening van curricula is ook nodig met het oog op toegang tot de arbeidsmarkt; fossiele banen zullen immers verdwijnen, en er komen groene banen bij. *Young professionals* geven bovendien steeds vaker aan te willen werken op een plek waar zij een maatschappelijke impact hebben. Dat vormt een extra stimulans voor bedrijven om zich in te gaan zetten voor de SDGs. Daarnaast is er een groeiende groep jonge ondernemers die sociaal en duurzaam te werk gaan en zich richten op zaken als voedselverspilling of groepen met afstand tot de arbeidsmarkt.

Inclusieve samenleving

Gelijke kansen zijn niet voor alle jongeren in Nederland vanzelfsprekend. Daarnaast maken jongeren zich zorgen over toenemende polarisatie. In 2018 gaven jongerenvertegenwoordigers input over jongeren en veiligheid voor de onderhandelingen bij de VN Veiligheidsraad, en spraken over discriminatie in het Nederlandse onderwijs bij de VN. Duizenden jongeren vanuit de hele wereld kwamen samen in Den Haag voor de *OneYoungWorld* conferentie voor betere, rechtvaardige en veilige wereld. Daarnaast waren talloze jongerenraden lokaal actief om de positie van jongeren te versterken en verschillende groepen met elkaar te verbinden.

Welzijn en mentale gezondheid van jongeren

Nederlandse jongerenorganisaties signaleren een groeiende druk op de huidige generatie jongeren. Zij ervaren een hoge prestatiedruk en stress, wat consequenties heeft voor de psychische gezondheid (SDG 3). Dit heeft ook weer invloed heeft voor de mate waarin jongeren zich kunnen ontplooien, en in combinatie met school en werk zich bezig kunnen houden met maatschappelijke impact en participatie.

3. Jongeren over Nederlandse SDG-voortgang

Op dit moment is geen enkel land op koers om de SDGs in 2030 te halen, ook Nederland niet. Nederlandse jongerenorganisaties komen zelf in actie, maar vragen ook de overheid, het bedrijfsleven en andere partijen om extra stappen te zetten waar dat mogelijk is, en andere Europese landen daarin mee te nemen. Nederland heeft nog steeds de kans om zich internationaal te profileren door een koploper te zijn in het versnellen van SDG implementatie, en daarin jongeren een gelijkwaardige positie te geven.

DEEL H. MENSENRECHTEN

Opgesteld door en onder verantwoordelijkheid van het College van de Rechten van de Mens

Tot de instanties die een rol kunnen spelen bij het toezicht op de implementatie van de SDGs behoren nationale mensenrechteninstellingen. In Nederland is dit het College voor de Rechten van de Mens. Agenda 2030 en mensenrechten streven hetzelfde doel na: het verwezenlijken van menselijke waardigheid. Er is dan ook een sterke inhoudelijke samenhang en interactie tussen mensenrechten en de SDGs.¹² Het is daarom ook niet mogelijk SDGs te behartigen zonder de verwerkelijking van mensenrechten na te streven, en omgekeerd. De uitvoering van Agenda 2030 en het behalen van de SDGs vereisen een integrale (rechten) benadering. Deze benadering stelt beginselen vanuit mensenrechten¹³ centraal bij het opstellen van beleid gericht op de SDGs, de monitoring daarvan en het meten van progressie. Het College voor de Rechten van de Mens gaat hier in op twee SDGs waarvan het behalen in Nederland, inclusief de eilanden Bonaire, St. Eustatius en Saba, onder druk staat, te weten: SDG 1: beëindig armoede overal en in al haar vormen en SDG5: Bereik gendergelijkheid en empowerment voor alle vrouwen en meisjes.

1. SDG 1: Beëindig armoede overal en in al haar vormen

SDG 1 is relevant niet omdat Nederland in verhouding met andere landen slecht 'scoret' op armoede, maar omdat er sprake is van stagnerende cijfers, zelfs een negatieve ontwikkeling. Economische groei heeft nauwelijks positieve gevolgen gehad voor een grote groep mensen die in Nederland in (relatieve) armoede leeft.¹⁴ Zij beschikken over onvoldoende inkomen om het consumptieniveau te halen dat voor Nederlandse begrippen minimaal noodzakelijk is. De groeiende groep ZZP-ers en mensen met een flexcontract lopen een groter risico op armoede. Met name problematisch is de stijging van het aantal mensen dat in langdurige armoede leeft.¹⁵ Bepaalde groepen waaronder laagopgeleide mensen, bijstandsonvangers, eenoudergezinnen met

minderjarige kinderen, alleenstaanden beneden AOW-leeftijd en kinderen, worden buitensporig getroffen. Armoede is meer dan alleen beperkte financiële middelen. Armoede is het gevolg en de oorzaak van problemen met het kunnen realiseren van mensenrechten op andere gebieden, zoals arbeid, gezondheid, huisvesting en onderwijs. Daarmee hangen inspanningen op SDG 1 samen met vrijwel alle andere SDGs. Op de Caribische eilanden Bonaire, St. Eustatius en Saba is armoede een nog groter probleem. Anders dan in Europees Nederland is in de overzeese gebieden geen sprake van een sociaal minimum inkomen. Armoede hangt in de overzeese gebieden samen met meer problemen zoals huiselijk geweld en zedendelicten.¹⁶

2. SDG 5: Bereik gendergelijkheid en empowerment voor alle vrouwen en meisjes

Verschillende metingen tonen aan dat genderongelijkheid een hardnekkig probleem is in Nederland. Zwangerschapsdiscriminatie en discriminatie vanwege moederschap zijn een wijdverbreid probleem voor vrouwen op de werkvloer en op de arbeidsmarkt.¹⁷ Verder worden vrouwen nog vaak minder betaald dan mannen voor hetzelfde werk. Het actieplan arbeidsmarktdiscriminatie 2018-2021 is een positieve stap maar het ontbreekt nog aan concrete, meetbare doelstellingen. Het bereiken van de doelen van SDG 5 vereist meer actie met betrekking tot huiselijk geweld in Nederland. In lijn met het Verdrag van Istanbul is aandacht nodig voor de structurele oorzaken van geweld tegen meisjes en vrouwen, zoals stereotypen over de rol van mannen en vrouwen in de samenleving, en de balans van macht. Meisjes en vrouwen met een beperking vormen een bijzonder kwetsbare groep maar specifieke data ontbreekt.¹⁸ Geweld tegen vrouwen is wijdverspreid op de Caribische eilanden Bonaire, St. Eustatius en Saba, en hangt nauw samen met armoede (SDG 1). Beleid en regelgeving blijken daar vaak te ontbreken. Zo wordt het Verdrag van Istanbul op deze eilanden niet geïmplementeerd.

¹² Negentig procent van alle subdoelen onder de SDGs blijkt ook te bestaan als mensenrechtennorm. Zie het werk van het [Deense Mensenrechteninstituut](#)

¹³ Menselijke waardigheid, respect voor autonomie en zelfbeschikking, gelijkheid en non-discriminatie, participatie, 'empowerment' en rechtsbescherming.

¹⁴ In 2017 was dat bijna 7% van de bevolking. Zie de Monitor Brede Welvaart en de Duurzame Ontwikkelingsdoelen 2019.

¹⁵ Volgens het SCP zijn bijna 605.000 Nederlanders langdurig arm, SCP, *Armoede in kaart*, 2018.

¹⁶ College voor de Rechten van de Mens, *Armoede, Sociale Uitsluiting en Mensenrechten, Jaarlijkse Rapportage 2016*.

¹⁷ Onderzoek van het College toont aan dat 43% van de ondervraagde vrouwen mogelijke zwangerschapsdiscriminatie ervoer in 2016 tegen 45% in 2012. Met name vrouwen met een flexibel contract lopen een groot risico op deze vorm van discriminatie.

¹⁸ De laatste schatting is dat een 1/3 geweld mee maakt in hun leven. W. van Berlo, et.al, *Beperkt weerbaar. Een onderzoek naar seksueel geweld bij mensen met een lichamelijke, zintuiglijke of verstandelijke beperking*, 2011, Rutgers WPF/Movisie.

Het ontbreekt aan voldoende opvangcapaciteit voor slachtoffers van huiselijk geweld, goede zorg voor slachtoffers en aandacht voor huwelijkse gevangenschap en slachtoffers zonder geldige verblijfstitel.¹⁹

¹⁹ Zie: J. de Bruijn, F.Kriek en K. de Vaan, *De aanpak van huiselijk geweld op de BES-Eilanden*, Regioplan, 2014.